

Knihovna FF MU Brno

2579900473

TA
Á

UK
1-988

Doporučená četba

SMYSL DEKONSTRUKCE

Derridovské průřezy

Zdeněk Kožmín

1998

ST: 1

Smysl dekonstrukce

V našem dnešním literárněvědném kontextu je problematika dekonstrukce spíše okrajová. A není ani chuť pustit se po precizní práci našeho strukturalismu a nyní neostrukturalismu do zkoumání oblastí tak tematicky nepřehledných a filozoficky rozebraných, jaké představuje negující strukturalismus Derridův.

Jestliže se pokoušíme v necelé dvacítce sond do Derridova díla o jakési obrysovitě zachycení jeho strukturace, jsme si plně vědomi torzovitosti naší práce. Avšak přesto považujeme pochopení základního smyslu Derridovy dekonstrukce za důležité pro orientaci v myšlení tohoto času.

Je tedy naší nejvlastnější otázkou, jaký smysl má klást ony boční otazníky, které Derrida hlavně klade snad v každém svém díle. Jaký smysl má jeho dekonstrukce?

Zejména strukturalismus Jana Mukařovského už od 30. let rozvíjel vyhraněně racionální teoretická východiska a zároveň své interpretační modely, které byly schopné citlivě reagovat na různé konkrétní „požadavky“ esteticky relevantního „materiálu“. Třeba už sám model struktury a organizace jeho složek, sama pružnost pojmu estetické funkce, sama snadná historizace strukturní problematiky otevřely plodné cesty pro konkrétní bádání a pro nepopiratelné vědecké objevy. Strukturalismus klasické důvěry v racionalitu analýzy nepotřeboval exkurzy do filozofické báze stále se osvědčující metodologie. A pokud se takové filozofické exkurzy zejména v 50. letech konaly, byly účelovým snažením o odkrytí „idealistické“ báze strukturalismu či o zformování většinou málo diferencované metodologie marxismu v literární vědě.

Strukturalismus nebyl „překonán“. V samotném pokusu Mukařovského strukturalismus „zkorigovat“ bylo víc politické účelovosti než skutečné vnitřní potřeby dalšího vývoje myšlení o literatuře.

Za specifickou polohu strukturalismu je považován i neostrukturalismus Jacqua Derridy (viz např. práci Manfreda Franka *Was ist Neostrukturalismus*, 1983). Ovšem Derridův neostrukturalismus se konstitoval hlavně ve znamení negace metafyzicky orientované filozofičnosti. Je třeba rozbít metafyzický krunýř myšlení, i když Derrida stále připomíná, že je to úkol vlastně do důsledků neproveditelný. Derridovi bude stačit, když se mu bude dařit rozbíjet metafyzické iluze literární vědy. Ovšem Derrida sám si vytváří opět svou vlastní „metafyziku“, jak ji představuje např. jeho pojetí *stopy* (la trace), jeho pojetí *zdvojenosti* (v různých modifikacích zvláštních *záhybů* — pli —), jeho neustálé úsilí odkrytí vedle normálních diferencí ještě onu klíčovou určující Diferenci (différance), od níž se odvíjí vše podstatné (ovšem slovo „podstatný“ už by mělo metafyzickou logocentrickou intenci). Těžko lze Derridovu „metodu“ „dekostrukce“ definovat, neboť to by znamenalo vše svádět do vod, z nichž se chce vymanit. Dekonstrukce chce svým způsobem **plodně** navozovat nové opěrné body pro zcela konkrétní analýzy konkrétních děl a problémů. Jde ovšem o specifickou metodu, která metodou — jednou provždy aplikovatelnou — vlastně odmítá být. Lze říci, že je to metoda maximálně individualizovaná jednotlivými objekty filozofova (badatelova) zájmu. Derrida si nad každým dílem vlastně svou „metodu“ leptání zafixovaných přístupů

lekonstrukce
ukturalismu
dných a filo-
dův.

kési obryso-
práce. Avšak
nstrukce za

ní otazníky,
jeho dekon-

vyhraněně
které byly
levantního
sama pruž-
oblematiky
cké objevy.
exkurzy do
filozofické
ytí „ideali-
rencované

ého struk-
ní potřeby

uralismus
ralismus,
znamení
ký krunýř
důsledků
tafyzické
tafyziku“,
rojenosti
ilí odkrýt
e), od níž
logocen-
neboť to
ce svým
analýzy
todou —
metoda
) zájmu.
přístupů

musí a chce formovat vždy jaksi od začátku, ale spíše odkudkoli, protože skutečný začátek v „najetí“ na stopu ani není, neboť už sama stopa de facto není.

Průřezy Derridovými díly, jak jsme se o ně v předchozích výkladech pokusili, vyznačily složitost myslitele a badatele právě jako člověka, který na obrovitém valu francouzské a světové filozofie, literární vědy, umělecké tvorby (všecky klasifikace by tu byly nepřesné, ale i zbytečné) zakládá znepokojivé dílo, jež má neustále dva hroty: jeden hrot směřuje k rozrytí dosavadních jistot v oblastech, kde racionalita slavila úspěchy, ale také se v různých aspektech nemohla pohnout z místa, zatímco druhý hrot — a tady je obtížné Derridu jednorázově formulovat — má stále zřetelněji i výrazné iniciační rysy. Dekonstruovat znamená pro Derridu vždy také konstruovat opěrné body pro naše další bytí v nadcházejícím tisíciletí.

Jaké jsou naše možnosti v dalším hledání pravdy? Derrida na to odpovídá spíš v soustředných kruzích. Může se hned na počátku vynořit otázka, zda by přijetím řady Derridových premis nemohla být ohrožena sama podstata vědy tím, že by se zproblematizovalo leckdy i samo opěrné postavení zákona o vyloučeném třetím, naše spolehlivé buď — anebo. Co je ještě možné a co je třeba vyloučit? Je řada míst v Derridových dekonstrukcích (a vyznačili jsme je řadou našich miniesejí), kdy se otřásá svět možnosti. Co je tedy vlastně možnost? A tahle otázka je zvláště zneklidňující při startu do třetího tisíciletí. Je možno prolomit bezpečí tzv. nemožnosti? Derrida je fascinován starým mystikem, který soudí, že je i něco více možné a něco méně možné a tedy i něco více nemožné a méně nemožné. Derrida vůbec otevřel svět aporií, svět slepých uliček, kde už nejsou problémy, ale kde je tísnivo z nena-bízejících se řešení. Ne nadarmo se tak často u Derridy vrací postulát ponechat určité odpovědi nevsloveny, problémy neřešeny. Dokonce může být i štěstí, když tomu tak bude, protože bychom se mohli jinak zahltit jakousi všeznalostí ničeho.

Studium jednotlivých Derridových knih bylo pokaždé nutno směřovat k jinak otevřenému problému. Jednou bylo nutno podívat se podrobněji na de Saussura, jindy na Rousseaua, jednou bylo třeba být citlivý na složitost Platonova díla a jindy na Franze Kafku, jednou se odkrývala velikost Mallarméova a jindy nevyčerpitelná sémantika Heideggerova a stále se všude vznášela velikost Freudova 13). Bylo by možno rekapitulovat jednotlivé problémy, ale Derrida je vědomě zaměřen proti „řešení“ problémů, protože akcentuje spíše jejich otevřenost a raději mluví o aporetičnosti textu a života. I to je smysl jeho dekonstrukce.

Ale studium Derridovy filozofické obeznanosti a podnětnosti je vždy také čtením jeho brilantní prózy, brilantního traktátu výborně napsaného na ostří otázky. Tak třeba už sama Grammatologie je nepřetržitou nadějí, že už už zahlédáme stopu písma, která se znovu ohlašuje, ale nechce se ukázat. A úporná a prohledavá reflexe o možnosti vynášet soudy je stejně bravurní jak v přesné deskripci Kafkovy prózy, tak v zkoumání „mystického základu autority“ v traktátu Síla zákona. A jakým dobrodružstvím je „vyvracení“ apokalyptičnosti Apokalypsy, svědčí o tom, jak doma je Derrida i v dramatu židovského a biblického kontextu.

Snad proto, že jsem skoro současně četl Beckettovy romány a poslední díla Derridova, vidím při vší rozdílnosti románové a filozofické dekonstrukce, že je v obou případech ve hře něco si velice blízkého: kvalita života tohoto času a — paradoxně řečeno — sám čas tohoto času. Připomněl mi to zvláště enigmatický závěr Derridovy knihy „Apories“. Je fascinující, jak se v něm najednou ocitáme v něčem,

kde jako by všechny aporie, nesmiřitelné rozpory a rozdíly vplynuly do samotné velikosti skutečnosti, samotné velikosti časů a času. Beckett znovu a znovu opakuje vzrušující zaklínadlo o nesmírných časech (*des temps énormes*) a Derrida mluví o anachronii zvláštní superčasovosti (*d'un nombre incalculable d'âges, d'heures et d'années, d'histoires intempestives*). U Becketta i u Derridy jsme v nánosech obrovských kulturních a životních vrstev zavaleni tíhou času, tíhou života, tíhou kultury.

Docela dobře by mohl napsat i Beckett, že jsme **marrani** jakéhosi bezčasí, že jsme **marrani**, ať chceme nebo nechceme, avšak je to obraz Derridův. Když jsem ještě nevěděl, co znamená slovo **marran**, prostě po způsobu čtenáře prózy jsem promítl neznámé slovo podle jeho hláskové skladby a celkového kontextu někam do říše dlouhověkosti, snad do říše dávných mořských živočichů či do ptačí mytologie. Ale když jsem se dověděl, že **marran** znamená vyznavače židovského náboženství, vyznavače, který z různých vnějších příčin „přijal“ křesťanství, aby mohl zůstat věren svému přesvědčení, kupodivu se mi tato lingvistická a kulturní korigující informace vůbec nevylučuje s mou prvotní nevědeckou představou nezlomnosti, nezničitelnosti, mimočasovosti přírody. Opět jsem se také utvrdil v tom, že Derridův text umí být rovněž básnivý v tom nejhlubším slova smyslu.

Derridova dekonstrukce je na jedné straně zápasem o konkrétní text, který má být odkryt ve své uvolněné soudržnosti, ale na druhé straně je její dosah univerzálnější: vede nás jakoby na tenký led vědecké i filosofické analýzy i na tenký led uměleckého textu. Je to na jedné straně situace naprosté skepse o možnosti smyslu daného řešení myšlenkového i uměleckého, ale současně jde o pokus zakativizovat nové rezervy smyslu, které lze uvádět do pohybu novými spojeními v rozloze celé lidské kultury, veškeré možné sémantiky. Dekonstrukce je vstupováním do krajních pozic interpretace určitého problémového komplexu i s rizikem, že místo řešení budou jen položeny zatím nezodpověditelné otázky nebo že budou vytyčeny v podobě aporií rozpory, s nimiž nelze dál pracovat směrem k nějakému řešení či dokonce syntéze.

Český strukturalismus zejména v koncepci Mukařovského mluvil o dialektických rozporech v moderním umění. Mukařovský ovšem viděl problémový aspekt těchto napětí, kdežto Derridova dekonstrukce je soustředěna k „neřešitelnosti“ — k „aporetičnosti“ — některých nastalých strukturovaných i nestrukturovatelných konstelací. To však neznamená, že by Derrida zaujímal jakýsi vnějškový vztah k oné významové „mezerovitosti“, kterou odkryl nebo která se sama odkryla. Naopak konstatuje nutnost dostat se „co nejbliže“ k textu a přímo se „oddat „ tomuto „prýštění“ negativity co nejbliže k jejímu zdroji. To je v Derridově dekonstrukci velice podstatný aspekt, neboť umožňuje plodné vstupy do souvislostí, které slibují při veškeré aporetičnosti jakousi naději nových plodných kulturních a filosofických orientací. Tím vším se ovšem komplikují „rodokmeny“ textů. Spíše se ocítáme v dekonstrukční textové univerzalitě, neboť je nutno stále překračovat tradiční textové kategorie. Jsou často překračovány i hranice jednotlivých historických období a do popředí dekonstrukčního zájmu se pak dostává zvláštní významový „záhyb“, který se například vytváří mezi Platonem a Mallarméem nebo mezi Diderotem a současností.

Nebezpečí dekonstrukce je ovšem v tom, že nekonstituuje nějaká obecnější opěrná východiska pro další bádání. Je spíše vždy jednorázová, je soustředěna k něčemu, co nelze prostě dál přenášet na jiné problémy. Jsou ovšem vypracovávány

bohat
ale ch
Derrid
K
cky ka
nebyl
uspok
době
že se
nemá
S
není v
ňovat
řešen
D
vidím
pseu
myšle
nevy
člově
by by
ochuz
né po
D
dílo,
gene
dekon
statn
či on
např
vládn
práv
Derr
také
trouf

ly do samotné
i znovu opaku-
Derrida mluví
es, d'heures et
ie v nánosech
a života, tíhou

osi bezčasí, že
ův. Když jsem
ře prózy jsem
ntextu někam
optací mytolo-
kého nábožen-
aby mohl zůs-
lturní korigu-
ou nezlomnos-
edil v tom, že
lu.

ní text, který
ejí dosah uni-
řzy i na tenký
se o možnosti
o pokus zak-
ojeními v roz-
vstupováním
s rizikem, že
ebo že budou
a k nějakému

uvil o dialek-
l problémový
k „neřešitel-
i nestrukturní
ujímal jakýsi
nebo která se
extu a přímo
To je v Derri-
stupy do sou-
plodných kul-
„rodokmeny“
e nutno stále
hranice jed-
pak dostává
em a Mallar-

lká obecnější
tředěná k ně-
pracovávají

bohaté kategorizace Derridových spíše vždy „jedinečných“ a „zkusmých“ řešení, ale chápu je jako pokusy svým způsobem „zpozitivnit“ ony radikální negativity Derridovy.

Kladu si i osobní otázku, čím mě Derridova díla nejvíce přitahovala, když vždycky každé dílo přinášelo i jakýsi pocit frustrace a pouhého přiblížení k něčemu, co nebylo zpřesněno či ani nemohlo být dál zpřesněno. Řekl bych, že to největší uspokojení z většiny Derridových děl bylo dáno vědomím, že objevit v současné době něco nového, ještě nespátřeného je spojeno s rizikem, že nám řešení unikne, že se budeme muset leckdy spokojit jen s náznakem či zábleskem poznání, který nemá pokračování.

Smysl dekonstrukce není v převratných systematizovatelných odpovědích, není v zakladatelské roli nové metody, nýbrž spíše v důkazu, jak je obtížné vymáňovat se z ustálených přístupů k vědeckým, filozofickým, uměleckým otázkám a řešením.

Dekonstrukční přístupy nás také varují před dvojjediným nebezpečím, jež vidím jak v sebeobdivné či udivující racionalitě, tak v iracionálních nadějích či pseudonadějích. Jestliže se v posledních letech často uvažuje o situaci lidského myšlení a lidské tvorby v aspektu fin de millénaire, není to samoučelné pokoušení nevyzpytatelného času. Je v nás stále chuť vstupovat do nových nadějí dějinnosti člověka a neoslyšet žádné impulzy k obnovování lidských věcí. Asi tím nejhorším by byla petrifikace dosavadních metod myšlení a bádání, ale stejně tak by bylo ochuzující, kdybychom měli v jakési permanentní dekonstrukci rozleptávat plodné poznávací a tvůrčí strukturace.

Derridova dekonstrukce je ovšem osobitá také tím, že z ní vyrůstá velké tvůrčí dílo, které se pohybuje stále na pomezí filosofie, vědy a umělecké tvorby a jehož geneze je spjata se zralostí francouzské myšlenkové a literární kultury. Smysl dekonstrukce lze ovšem paradoxně chápat i jako dekonstrukci smyslu. Ovšem podstatné je, o jaký smysl tu jde. „Řešení“, které dekonstrukce přináší, klade nad tím či oním zafixovaným „smyslem“ minimálně řadu skeptických otazníků. Opravdu například Apokalypsa neexistuje? Jsme tu jen v jakési básni víry, kdy už Kristus vládne a kdy už se vlastně není třeba žádných katastrof doopravdy bát? Anebo je právě ona hra důkazem, že se nic nezměnilo v možné hrůzyplnosti našeho času? Derrida tak klade složité otazníky nad zafixovaným smyslem. Možná je v něm také víc „starozákonnosti“, než nám dosud o sobě prozradil — anebo než si troufáme v něm také přečíst.